

УДК 373.2.091

І. В. АПРЕЛЄВА

викладач

Комунальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради

ПРИНЦИП ДОСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СУТЬ, ПОКАЗНИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті охарактеризовано принцип доступності дошкільної освіти. Вказано, що забезпечення доступу до якісної освіти охоплює такі напрями, як забезпечення рівноправ'я громадян у доступі до освіти, а також створення умов для здобуття якісної освіти та розробка механізму об'єктивного її оцінювання за певними показниками й критеріями. Охарактеризовано такі показники реалізації принципу доступності до дошкільної освіти, як фінансова доступність освітніх послуг та фізична доступність закладів освіти.

Ключові слова: доступність, дошкільна освіта, доступність дошкільної освіти.

Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою системи безперервної освіти в Україні. Вона покликана сприяти реалізації прав дитини, закріплених законодавчими міжнародними документами, зокрема права на охорону здоров'я, на освіту, на участь в іграх, на збереження індивідуальності, на захист від усіх форм фізичного, психічного насильства, приниження, зловживання, відсутності турботи чи недбалого й грубого поводження [8, с. 117].

Державна політика у сфері дошкільної освіти як обов'язкової первинної складової системи освіти Україні здійснюється за такими напрямками:

- надання всебічної допомоги сім'ї в розвитку, вихованні та навчанні дитини;
- забезпечення доступності й безкоштовності дошкільної освіти в державних і комунальних дошкільних навчальних закладах у межах державних вимог до змісту, рівня та обсягу дошкільної освіти;
- турбота про збереження й зміцнення здоров'я, психологічного та фізичного розвитку дітей;
- сприяння збереженню й розвитку мережі дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності [7, с. 32].

Дошкільна освіта здійснюється на основі різноманітних видів і форм: постійно діючих дошкільних закладів і закладів з неповним днем, прогулянкових, оздоровчих груп, закладів для дітей із проблемами розвитку тощо. Оновлення їхньої роботи на сучасному етапі пов'язано з гуманізацією всієї педагогічної сфери, створенням умов для розвитку особистості, індивідуальності кожної дитини, оптимізацією умов фінансування й управління; створенням служби соціального захисту дітей; поглибленням взаємозв'язків різних соціальних інститутів – сім'ї, дитячого садка школи [8, с. 119].

Функціонування дошкільної освіти здійснюється з урахуванням таких принципів:

- доступність для кожного громадянина освітньої послуги, що надається системою дошкільної освіти;

- рівність умов для реалізації нахилів, схильностей, здібностей, обдарованості, різнобічного розвитку дитини;
- єдність розвитку, виховання, навчання й оздоровлення дітей;
- єдність виховних впливів сім'ї та дошкільного навчального закладу;
- послідовність і спадкоємність між дошкільною та початковою загальною середньою освітою;
- відповідність змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти, які забезпечуються мережею дошкільних навчальних закладів, особливостями розвитку та станом здоров'я дитини дошкільного віку [7, с. 32–33].

Відтак, очевидно, що одним із важливих принципів функціонування системи дошкільної освіти є її доступність.

Історико-педагогічний аспект розвитку вітчизняної дошкільної освіти став предметом досліджень С. Дичківської, З. Нагачевської, Т. Пантюк, І. Улюкаєвої та ін. Натомість Л. Болотіна, Н. Гавриш, К. Крутій, Т. Поніманська та інші присвятили праці організаційно-педагогічним засадам навчально-виховного процесу в сучасних дошкільних навчальних закладах.

Проблематику доступності освіти в сучасних наукових дослідженнях висвітлено в різних аспектах. Так, В. Кіцай, Н. Левчук, В. Рогова та інші розглядають питання нерівності доступу до освіти, що виражається на законодавчому, соціально-економічному та фізичному рівнях. Питання доступності до якісної освіти у своїх працях розглядають М. Гриценко, М. Зубрицька, В. Кремень та ін.

Проте здебільшого праці названих науковців торкаються проблем доступності вищої освіти. Переконані, що не менш важливим аспектом проблеми є рівний доступ до якісної дошкільної освіти.

З огляду на це, *мета статті* – розгляд сутності принципу доступності дошкільної освіти та аналіз показників його реалізації.

Зупинимося детальніше на тлумаченні понять “доступність”, “доступність до освіти”.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови лексему “доступність” подано як абстрактний іменник до “доступний”. Натомість “доступний –

1. Який годиться багатьом, усім...
2. До якого або по якому можна пройти...
3. До якого легко доступити...” [2, с. 323].

При тлумаченні терміна “доступність” стосовно освіти в державних і комунальних навчальних закладах слід виходити з граматичного визначення слова “доступність” як “доступ для всіх отримати, користуватись, придбати щось”, “відповідність силам, здібностям, можливостям когонебудь”. Відтак, поняття “доступність освіти” означає створення державою можливостей для реалізації права людини на освіту. При цьому необхідно зазначити, що доступність дошкільної й загальної середньої освіти є гарантією права кожного на здобуття такої освіти, якому кореспондує обов'язок держави забезпечити реалізацію цього права. Доступність вищої освіти в

державних і комунальних навчальних закладах полягає у створенні державою відповідних умов для їх функціонування й розвитку, за яких особа змогла б реалізувати своє право на здобуття вищої освіти на основі конкурсного відбору, з урахуванням своїх здібностей та інтересів у вільному виборі типу вищого навчального закладу, напряму підготовки й спеціальності, профілю навчання.

Таким чином, поняття “доступність”, яке вживається в положеннях Основного Закону України, відповідних законах про освіту, інших нормативно-правових актах, за конституційно-правовим смислом необхідно розуміти так, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості реалізувати це право [9].

Доступність освіти є гарантією права кожного на здобуття такої освіти, якій кореспондує обов’язок держави забезпечити реалізацію цього права [7, с. 47].

Загальні принципи державної політики щодо забезпечення доступності та якості освіти в Україні, основні напрями розвитку освітньої галузі зосереджені в законах України, що регулюють функціонування систем освіти різних рівнів. Закон України “Про освіту” містить принципи, на яких ґрунтується освіта України. Вони визначають у цілому людиноцентристський підхід до побудови всієї системи освіти, зокрема:

- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку тощо [5, с. 116].

Отже, одним з пріоритетних напрямів державної освітньої політики визначено забезпечення пріоритетності розвитку освіти, створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти, розширення доступності освіти всіх рівнів, підвищення її якості. Зазначені завдання повною мірою відповідають загальносвітовим тенденціям у галузі освіти та цілям розвитку освітніх систем, що визначені міжнародними організаціями та на зустрічах держав, зокрема Дакарським форумом “Освіта для всіх” (м. Дакар, Сенегал, 2000 р.), рішення якого були ратифіковані Україною. На саміті Тисячоліття ООН (2000 р.) світові лідери визначили в Декларації Тисячоліття ключові цілі та завдання розвитку держав до 2015 р., що стали відомі як Цілі Розвитку Тисячоліття. Центральне місце серед задекларованих цілей посідає забезпечення для всіх громадян якісної освіти впродовж життя, що передбачає досягнення гендерної, соціальної та іншої рівності в праві здобуття освіти на різних освітніх рівнях.

Відповідно до названого документа визначено основні проблеми, на які Україна акцентуватиме увагу протягом останніх років. Серед них:

- забезпечення рівного доступу до освіти людей з особливими потребами, дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування;
- розширення мережі навчальних закладів відповідно до освітніх потреб населення тощо [11].

Особлива увага приділятиметься доступності дошкільної освіти, адже сучасний економічний стан розвитку українського суспільства характеризується кризовими явищами, що негативно впливають як на фінансування наявних ДНЗ, так і на матеріальне забезпечення молодих українських сімей. Із цієї ж причини приріст кількості дошкільних навчальних закладів в Україні є надто повільним, а тому велика кількість дітей дошкільного віку залишається поза межами суспільного дошкільного виховання.

Забезпечення та реалізація принципу рівного доступу до освіти передбачає створення всіх необхідних для цього умов, а саме:

- забезпечення належного рівня бюджетного фінансування;
- розширення форм і видів навчальних закладів та оптимізація їх мережі;
- розробка адекватної процесам і реформам нормативно-правової бази;
- запровадження нових і ефективних форм контролю за діяльністю навчальних закладів та органів системи державного управління;
- об'єктивне та незалежне оцінювання результатів функціонування освіти;
- забезпечення галузі всіма необхідними ресурсами високої якості та в повному обсязі;
- розширення форм соціальної підтримки молоді;
- кредитування та навчання;
- заохочення до навчання тощо [6].

Забезпечення рівного доступу до якісної освіти як глобальна світова тенденція надзвичайно багатогранна. Вона охоплює цілу низку тісно пов'язаних між собою напрямів щодо:

- *забезпечення рівноправ'я* (за статтю, віком, національністю, соціальним статусом, віросповіданням тощо) *громадян у доступі до освіти*;
- *створення умов* (відповідного законодавчого й ресурсного забезпечення) *для здобуття якісної освіти та розробки механізму об'єктивного її оцінювання за певними показниками і критеріями* [5, с. 116].

Показник доступності освіти можна обчислювати за різними методиками. Зокрема, методика ЮНЕСКО передбачає розрахунок так званого індексу доступності освіти на основі чотирьох основних показників: процентної частки дітей, які відвідують молодші класи початкової школи; рівня грамотності дорослих; процентної частки школярів, які пішли до 5-го класу; доступності освіти залежно від статі.

Загальноприйнятним є визначення доступності за двома показниками: фінансовою доступністю освітніх послуг та фізичною доступністю закладів освіти для більшості громадян.

Фінансову доступність розглядають через оцінку спроможності населення оплатити запропоновані освітні послуги, вона характеризує потенційну можливість здобуття освіти відповідного рівня, тобто фактично сам доступ до освіти для всіх громадян незалежно від раси, статі, віросповідання та інших відмінностей.

Наступним етапом є оцінювання реально досягнутого рівня доступності освіти як кількості тих, хто навчається на різних освітніх рівнях. Отже, фінансова доступність освіти оцінюється за двома показниками: фінансова спроможність населення здобути цю освіту та безпосередньо здобуття освіти як доступу до неї [5, с. 116–117].

Нестача фінансового та іншого ресурсного забезпечення нижчих освітніх рівнів обмежує доступність до них населення та спричиняє недоступність до вищих освітніх рівнів, призводить до порушення принципу наступності в освіті для різних верств населення та соціальних груп в Україні.

Такі показники соціально-економічного розвитку, як коефіцієнт Джині, середня заробітна плата, розподіл витрат на потреби родин та рівень безробіття серед населення, дають змогу проаналізувати ті соціальні явища, що знижують рівень фізичної доступності освіти для окремих категорій громадян та її якість.

За результатами дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова для жителів села існують значні обмеження в здобутті дошкільної й загальної середньої освіти за показниками фізичної доступності освітніх закладів [10].

Коефіцієнт Джині ілюструє ступінь нерівності доходів і заробітків членів суспільства: чим він більший, тим вище соціальне розшарування населення, що є характерним для більшості постсоціалістичних країн. Інший показник – це рівень середньомісячної зарплати порівняно з прожитковим мінімумом. Рівень безробіття в Україні тривалий час мав тенденцію до зростання. Ситуація значно погіршилася через економічну кризу кінця 2000-х рр. [6].

Для фізичної доступності освіти характерна наявність достатньої та розгалуженої мережі навчальних (освітніх) закладів, у яких можуть здобувати освіту різні категорії населення відповідно до їхніх освітніх потреб, здібностей тощо.

Велике значення має забезпечення фізичної доступності дошкільної та загальної середньої освіти як перших і обов'язкових освітніх рівнів у структурі безперервної освіти [5, с. 116–117]. Адже обмеження фізичної доступності більшою мірою стосується саме цих рівнів освіти для дітей із сільської місцевості та осіб з особливими потребами через скорочення мережі відповідних закладів освіти. Суттєві відмінності в охопленні дітей міста та сільської місцевості закладами освіти породжує одну з форм соціальної нерівності. До чинників, які знижують показник охоплення дітей дошкільною освітою, можна зарахувати: небажання батьків віддавати дітей до дошкільних закладів через незадовільний догляд за дітьми, відсутність потреби в дошкільних закладах у зв'язку з безробітним станом матері, підвищення популярності сімейного та індивідуального дошкільного навчання й розвитку (родинне виховання, інститут гувернантів) тощо, вплив яких потребує додаткового вивчення [6].

Х. Шапаренко переконана, що доступність перебуває в складній і суперечливій діалектичній єдності з варіативністю освіти, адже варіативність – це вимога до розмаїття послуг, які пропонує система дошкільної освіти, а доступність освіти – вимога до широти мережі, її можливостей охоплення максимальної кількості дітей дошкільного віку [12, с. 197].

Варіативність освіти передбачає не лише наявність та підтримку різних моделей педагогічного процесу, плюралізм методологічних підходів, які розвиваються та вдосконалюються, створення варіативних програм дошкільної освіти, забезпечення множинності сучасних освітніх технологій, що є запорукою підвищення їх якості та конкурентоспроможності на світовому ринку освітніх послуг не лише у відображенні реальних змін, а й виокремлення та групування умов, що дадуть змогу ефективно модернізувати дошкільну освіту [4].

Необхідність варіативної дошкільної освіти в системі освіти України Х. Шапаренко пов'язує з такими чинниками:

- розмаїттям дитячих освітніх потреб, пов'язаним з різним рівнем розвитку дітей, специфічними потребами в компенсації порушень їх здоров'я, різними пізнавальними можливостями дітей;
- розвитком сучасного освітнього простору в Україні, розробкою інноваційних проектів за різними напрямками освітньої діяльності й формами організації роботи з дітьми [12, с. 197].

Ще однією вимогою реалізації принципу доступності є забезпечення єдиного рівня якості освіти.

Якість дошкільної освіти визначається напрямами, які забезпечують її ефективне функціонування. Це, зокрема:

- нормативно-правове та інструктивно-методичне підґрунтя, представлене документами, які гарантують здобуття освіти належного рівня всім дітям раннього й дошкільного віку та визначають різні аспекти діяльності ДНЗ;
- комплекс фінансово-економічних (джерела й обсяги фінансування ДНЗ), матеріально-технічних умов, сприятливих для цілісного всебічного розвитку дітей (розвивальне середовище, забезпечене дидактичними посібниками, навчальною літературою, сучасними технічними засобами навчання, доступом до інтернет-ресурсів, тощо);
- кадровий потенціал, який передбачає забезпеченість педагогічними кадрами з відповідною фаховою освітою, високим рівнем професійної компетенції;
- ефективність управлінської діяльності в системі дошкільної освіти;
- сучасний науково-методичний супровід освітньої роботи з дітьми, упровадження інноваційних технологій, авторських методик розвитку, виховання й навчання дошкільників, кращих досягнень перспективного педагогічного досвіду;
- результативність дошкільної освіти, втілена у сформованих життєвих компетенціях, дошкільній зрілості в дітей перед вступом до школи відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти [1, с. 4].

В Україні якість дошкільної освіти, на переконання Х. Шапаренко, має забезпечуватися такими інтегральними характеристиками:

1. Цінності й норми дошкільної освіти як характеристики її якості, які складаються з філософських і філософсько-педагогічних ідей розуміння самоцінності дитинства; методологічних позицій та ідей, що є основою проектування й функціонування системи дошкільної освіти; ідей, історично характерних теорії і практиці дошкільної освіти минулого й сучасності; принципів, відповідно до яких функціонує система дошкільної освіти; законодавчих документів і актів, які регулюють функціонування системи та нормативно забезпечують якість дошкільної освіти.

2. Динамічність і стабільність дошкільної освіти як характеристики її якості. Динамічність як характеристика якості дошкільної освіти – позитивна зміна освітнього процесу відповідно до суспільного замовлення.

Стабільність – стійкість основних елементів освітнього процесу, здатність до функціонування в межах заданих параметрів без перешкод, здійснюючи основні функції в досягненні основної мети.

3. Ефективність і продуктивність дошкільної освіти як характеристики її якості. Педагогічна ефективність дошкільної освіти визначається якістю підсумкових результатів розвиненості інтеграційних якостей особистості дитини.

Продуктивність дошкільної освіти полягає в закладанні фундаменту розвитку дитини, що забезпечує успішність її переходу на наступний освітній рівень.

4. Ресурсозабезпечення дошкільної освіти як характеристика її якості [12, с. 198].

Висновки. Отже, доступність освіти у світі пов'язують із доступністю базової освіти. При цьому враховують такі чинники, як економічна криза й зниження економічної спроможності населення. Для України актуальним є питання доступності базової освіти на рівні дошкільної ланки системи освіти. Воно пов'язане не лише з фінансовою неспроможністю частини населення, а й з демографічними змінами в цей складний період розвитку держави.

Список використаної літератури

1. Вареник Т. І. Роль методичної служби в дошкільній освіті на регіональному рівні : метод. рекомендації. / Т. І. Вареник. – Миколаїв : ОШПО, 2014. – С. 4.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
3. Єршова О. Доступність якісної освіти: шляхи і механізми регулювання проблеми / О. Єршова, Т. Бабина // Гуманітарний вісник ДВНЗ. Тематичний вип.: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – 2014. – Т. 1. – Вип. 5. – С. 157–163.
4. Концепція розвитку дошкільної освіти на 2010–2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nv-ime.edukit.zt.ua/>.
5. Лукіна Т. Доступність освіти як показник результативності державного управління освітою в Україні / Т. Лукіна // Вісник НАДУ. Соціальна і гуманітарна політика. – 2013. – № 3. – С. 114–120.
6. Лукіна Т. Рівний доступ до освіти / Т. Лукіна // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю. Ковбасюк та ін. – Київ : НАДУ, 2011. – Т. 4. – С. 563–565.

7. Освітнє право: навч. посібник для студентів гуманітарних ВНЗ / В. Астахов, К. Астахова, О. Войно-Данчишина та ін. – Харків : Вид-во НУА, 2011. – 188 с.
8. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Поніманська. – Київ : Академвидав, 2006. – 456 с.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України “держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах” (справа про доступність і безоплатність освіти). – Справа № 1–4/2004.
10. Система освіти в Україні: стан та перспективи розвитку / За результатами моніторингу Центру ім. О. Разумкова // Нац. безпека і оборона. – 2002. – № 4.
11. Україна – Цілі розвитку тисячоліття 2010: Національна доповідь. – Київ : Мін. економіки України, 2010.
12. Шапаренко Х. Проблеми і перспективи реалізації принципу доступності системи дошкільної освіти в Україні / Х. Шапаренко // Молодий вчений. – 2014. – № 12. – С. 196–199.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2015.

Апрелева И. В. Принцип доступности дошкольного образования: суть, показатели реализации

В статье охарактеризован принцип доступности дошкольного образования. Указано, что обеспечение доступа к качественному образованию охватывает такие направления, как обеспечение равноправия граждан в доступе к образованию, а также создание условий для получения качественного образования и разработка механизма объективной его оценки по определенным показателям и критериям. Охарактеризованы такие показатели реализации принципа доступности дошкольного образования, как финансовая доступность образовательных услуг и физическая доступность учебных заведений.

Ключевые слова: доступность, дошкольное образование, доступность дошкольного образования.

Aprieliava I. Availability Principle Preschool Education: Essence, the Implementation Indicators

The article reveals the essence of the principle of availability of pre-school education provision and described the conditions of the principle of equal access to education indicators and analysis of its implementation.

It is emphasized that ensuring the availability of preschool education is one of the priorities of the national education policy in Ukraine.

It is noted that access to education is the guarantee everyone's right to obtain such education, which corresponds to the state's duty to ensure the realization of this right. Indicated that access to quality education covers such areas as ensuring equal rights of citizens in access to education, and to create conditions for quality education and the development of a mechanism of an objective evaluation of certain indicators and criteria. Characterized such indexes of the principle of accessibility to preschool education, the financial accessibility of education services and physical accessibility of educational institutions.

It is noted that the implementation of the principle of accessibility requires the formation of a broad network of preschool institutions, its capacity reach the maximum number of preschool children, providing a variety of models of educational process, methodological approaches that develop and improve, varied program of preschool education, modern educational technologies in pre-school education and guaranteeing a uniform level of quality of education.

Key words: accessibility, preschool education, availability of preschool education.